

**РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ**

Збірник наукових праць
**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ
ОСВІТИ**

**СЕРІЯ:
*ПСИХОЛОГІЯ***

**ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ**

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований У 1996 р.

Рівне -2004

ББК 74.20

0-59

УДК:37:371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. - 250 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості .

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор :

Хом'як Іван Миколайович - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Заступник головного редактора:

Янцур Микола Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Бех Іван Дмитрович - доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробійов Анатолій Миколайович кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович - доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна - доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна - доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський педагогічний університет ім.В.Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна - доктор педагогічних наук, професор (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” імені Степана Дем'янчука);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович - доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович - доктор психологічних наук, професор (Національний університет "Острозька Академія");

Поніманська Тамара Іллівна - кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович - доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович - доктор педагогічних наук, професор (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович - кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет).

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол № 3 від 28.10.2004 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10.2000 р. № 1 - 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи не рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31.

Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966—7281—07—8.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2004

АКМЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕХНОЛОГІЗАЦІЇ САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЇЇ ДО ТВОРЧОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті розглянуто сучасні підходи до розв'язання проблеми самореалізації особистості у творчій професійній діяльності. Сформовано відповідну соціально-педагогічну технологію. Визначено її акмеологічні основи.

Ключові слова: акмеологія, самореалізація, технологія, професійна діяльність.

Постановка проблеми

Акмеологія як наука, що виникла на грані природничих, суспільних і гуманітарних дисциплін, покликана допомогти людині розробити стратегію життя, реалізація якої дала б змогу всебічно і оптимально самореалізуватися в період зрілості. Без такої самореалізації проблематичною залишається організація повноцінного життя особистості. У свій час один із провідних американських екзистенціальних психологів Ролло Мей на основі власної психотерапевтичної практики прийшов до висновку, що між психічно здоровими, повноцінними людьми і хворими є корінні відмінності. На його думку, хворим у молодості не вистачило хоробрості зустрітися віч-на-віч зі своєю долею. А це призвело до втрати відповідальності за неї. Не бажаючи робити вибір, ці люди не зуміли побачити себе такими, якими вони є насправді. Здорові ж люди, навпаки, не бояться кинути виклик своїй долі, оберігають власну свободу і живуть справжнім життям, чесним стосовно себе та інших.

Однак у період становлення та змушнення молодим людям часто не вистачає власного досвіду для глибокого пізнання своєї сутності та саморозкриття творчого потенціалу. У цій особистісно значимій справі не завжди можуть допомогти й наставники, оскільки у світовій практиці загальнонавчальних методик та технологій навчання творчості немає, а без неї неможливо самореалізуватися найповнішим чином.

Мета дослідження. Зважаючи на сказане, на нашу думку, важливо спробувати технологізувати хоч би самі підходи до самовизначення особистості в певному напрямі творчої діяльності та накреслити шляхи входження у світ творчості, що дало б змогу молодим фахівцям визначитися в основних точках прикладання зусиль.

Основний матеріал та результати дослідження. Пошуки шляхів самореалізації особистості у творчій діяльності хвилювали людство з давніх часів. Така самореалізація тісно пов'язана з поняттям „саморуку”, виведеного ще Платоном. Процеси творчого саморозкриття людини знайшли місце у „теорії безперервного народження” Декарта. Шляхи набуття творчої майстерності описані Леонардо да Вінчі у його трактаті „Навчання живописця”. Сьогодні важко назвати відомих світу представників чи то філософії, чи психології і педагогіки, яких би не хвилювали проблеми творчості. В останнє десятиліття цим проблемам, пов'язаним із професійною діяльністю, особливо увагу приділили російські акмеологи О.С.Анісімов, Є.М.Богданов, О.О.Бодалев, А.О.Деркач, В.М.Зазікін, Н.В.Кузьміна, Л.Г.Лаптев, А.О.Рєан, С.Ю.Степанов та інші. У їхніх працях визначено головні напрями акмеологічних досліджень, сформована методологія акмеології як нової науки про творчий саморозвиток і самовдосконалення особистості.

Формуванню психотехнічних основ самовизначення особистості присвячені напрацювання Т.М.Буякаса, О.Г.Зевіної, М.К.Мамардашвілі, А.А.Пузірея, Е.Ю.Пряжникова, Н.С.Пряжникова. Зокрема, Т.М.Буякас, використавши в якості методологічної бази концепцію М.К.Мамардашвілі, визначив умови породження основ, які дозволяють людині стати на шлях самовизначення.

На основі напрацювань згаданих учених проявляються можливості технологізації самовизначення особистості у процесі підготовки її до творчої професійної діяльності. Технологія, як відомо, категорія процесуальна. Спрямовується на проектування й застосування ефективних і економічних процесів. Як правило, представлена сукупністю методів зміни стану об'єкта. Однозначності у визначенні, зокрема, педагогічних та соціально-педагогічних технологій немає. Доволі вичерпним, на наш погляд, є визначення І.В.Осипової [5, 57]. Згідно нього сутність будь-якої педагогічної технології складає: предметність – наявність того, що піддається зміні; цілеспрямованість – орієнтація на досягнення нового стану предмета; функція, що змінює та впливає; процесуальність – процес, що характеризує рух, зміну станів; структурність і цілісність – наявність визначеного взаємозв'язку компонентів технології: етапів, методів, засобів, дій тощо; результативність – технологія забезпечує гарантований взаємозв'язок її компонентів.

До цих характеристик А.В.Черепанова [7, 33] додає ще такі: прогностичність – під час розробки технології повинні чітко простежуватися як окремі етапи всього процесу, так і кінцевий його результат; відтворюваність – технологія не залежить від особливостей особистості, яка її застосовує і стосовно якої вона застосовується.

Отже, використовуючи напрацьовані психотехнічні основи самовизначення особистості, соціальному педагогу необхідно надати їм певної структури, послідовності, пов'язати з відповідними педагогічними засобами і формами.

Однак наставнику і його підопічному, перед яким стоїть проблема особистісного самовизначення, слід зважити на результати досліджень американського психолога Д.Сьюпера. Учений довів, що важливим детермінантом професійного шляху є уява людини про саму себе. Юнак чи дівчина нерідко на рівні підсвідомості шукають таку професію, у якій би вони зберігали відповідність своїй уяві про себе. Зважаючи на це, перевага професіонала, очевидно, в тому і полягає, що у всьому, що він виробляє (об'єкти, думки,

вчинки), він відповідає собі й у той же час пізнає самого себе. Красиво і точно сформулював цю думку О.Уайльд: „Всякий портрет, написаний з любов'ю – це, власне, портрет самого художника, а не того, хто йому позував. Не його, а самого себе розкриває на полотні художник. І я боюся, що портрет розкриє таїну моєї душі . тому і не хочу його виставляти” [6, 11].

Згідно психотехнічної теорії самовизначення особистості Т.М.Буякаса практичним виходом особистісного самовизначення є придбання людиною відчуття рівноваги і внутрішньої стійкості, зняття внутрішньої напруги і зайвої тривожності. „У такої людини, - пише він, - загострюється відчуття краси оточуючого світу, підвищується увага і любов до людей. У цілому людина пробуджується до життя і розкриває свій творчий потенціал” [1,29].

Однак, розглянувши ці положення у світлі поширених сьогодні синергетичних підходів, ми вважаємо за необхідне зробити певні корективи. Стан „рівноваги і внутрішньої стійкості” для творчої людини тимчасовий. Рано чи пізно він переходить у свою протилежність, тому що тільки далекі від рівноваги системи (людина у філософії нестабільності розглядається як одна із складно організованих систем – С.П.) „здатні спонтанно організувати себе і розвиватися” [2,13]. Людина „пробуджується до життя і розкриває свій творчий потенціал” найповнішим чином, згідно філософії нестабільності, лише стоячи „на свіжому вітрі біфуркацій”, на шляху якого будь-яка стійкість перетворюється у „глухий кут еволюції” [Там же].

На перший погляд, ці два розглянуті підходи здаються суперечливими. Насправді ж вони доповнюють один одного, висвітлюючи два боки однієї і тієї ж сутності. Поняття „внутрішньої стійкості” або ж „внутрішньої основи в самому собі” Т.М.Буякаса поряд із частковістю можуть мати універсальну основу. Її ми схильні розглядати як екопсихологічну систему особистості (Г.А.Глотова) – своєрідний внутрішній психологічний „дім” з властивими йому фундаментальними основоположеннями, які, з одного боку, враховують „зоряне небо і моральний закон” І.Канта, а, з другого, - філософське розуміння життя як мінливої ріки з її унікальними особливостями. Така система допомагає змиритися з тим, що, як говорив О.І.Герцен, „хронічного” щастя так само немає, як і немає льоду, який би не розтавав.

Зважаючи на сказане, у представленій *соціально-педагогічній технології самовизначення особистості у процесі підготовки її до творчої професійної діяльності* періоди нестійкості та нестабільності розуміються як цілком закономірні моменти тривоги і неспокою під час пошуку нових вищих рівнів творчої діяльності.

Пропонована технологія передбачає як самостійне використання її клієнтом, так і реалізацію під патронатом соціального педагога чи психолога. Для зручності послідовні етапи її нумеруються. Методи, засоби, дії вказуються у межах кожного етапу зокрема.

1.Насамперед соціальному педагогу необхідно налаштувати клієнта на активний пошук зустрічі з „ударом випадку”, який дозволить у чомусь зовнішньому пізнати ту ідею в самому собі, яку до цього людина не знала і лише тепер відчула, що це зовнішнє *щось* стає еквівалентом або відповідником її внутрішньої ідеї.

У свій час на цю можливість людини, „розглядаючи” щось, шукати (розуміти) самого себе, звернув увагу ще Леонардо да Вінчі. У його трактаті про живопис художник розглядає стіну, яка вкрита плямами. Більшість стверджувала б, що художник дивиться на стіну для того, щоб перемалювати її. Такий погляд заперечує М.К.Мамардашвілі: „Ні, розглядаючи зовнішнє, - вважає він, - я пізнаю ту ідею в собі, яку я сам ще не знаю, і пізнаю тоді, коли ударом випадку це щось ... буде відповідати ідеї в мені, - тоді я її пізнаю і сам народжуюся в цій ідеї, тому що, розглядаючи щось, художник шукає самого себе... Є якась безкінечність потенції в самому Леонардо, і він любить цю безкінечність, невідому йому самому, любить її в Монні Лізі, яка йому відкриває собою його власну і невідому йому потенцію” [4,511].

Зустріч молодого людини із цим зовнішнім *щось*, хоч і відбувається завдяки „удару випадку”, забезпечує доволі тривалий його розгляд. До цієї зустрічі з „ідеєю в собі” особистість приходить не як до кінцевої ланки в ланцюжку розмірковувань, а як до *внутрішнього діалогу* між власними безкінечними потенційними можливостями і невечернім семантичним потенціалом певного символу. У такому діалозі, згідно Т.М.Буякаса, здійснюється зустріч незавершеного буття цього символу і незавершеного буття людини.

Клієнтові, якщо він ще професійно не самовизначився, слід порекомендувати первинне знайомство з колом найрізноманітніших професій не за словами пісень чи кадрів гостросюжетних кінофільмів, а за тим духовно-предметним полем діяльності, яке залишається реальним тут-і-тепер. Причому внутрішньо бути завжди готовим до зустрічі із зовнішнім „щось”, що може неждано зупинити і вимагати неспішного свого розгляду та внутрішнього діалогу.

Тому ж, хто вже професійно визначився, навчається в закладі певного рівня акредитації, або працює після його закінчення, корисним буде використовувати будь-яку можливість для розширення та поглиблення своїх знань і вражень на обраному напрямку діяльності. Причому не слід гребувати ні „дрібними”, ні „випадковими” деталями, пам'ятаючи, що славетного художника, який здатний малювати століттями не розгадану таємницю усмішки жінки, здатна зупинити проста звичайна стіна в плямах.

2.Щоб звузати поле пошуку „ударів випадку”, слід на основі самоаналізу клієнтом власних задатків, здібностей, фантазій, мрій, снів, імпресуючих моментів життя визначити ту знакову систему, яка здатна найкраще слугувати для його особистісного розвитку, насамперед, духовного. Знакові засоби

прийнято розглядати як інструменти розвитку. Такі інструменти–органи М.К.Мамардашвілі називає ампліфікаторами, або „машинками народження”, оскільки вони здатні породжувати в людині новий особистісний досвід, який не зміг би з’явитися без взаємодії людини з ними.

Т.М.Буякас у якості знакового ампліфікатора пропонує використовувати „загальнокультурні символи”, оскільки вони несуть у собі той „горизонт більшого”, той „завершений план буття”, ту упорядковану „структуру”, у світлі яких те, що відбувається зараз (емпіричні дані) знаходиться внизу, отримуючи свій смисл. З’єднання себе із символом занурює людину в простір, у середині якого індукуються вищі смисли і стани, цілком відмінні від породжених емпіричним потоком. Символ тотожний самій людині, оскільки для обох немає вичерпної інтерпретації. Співіснування із символом немов би занурює людину всередину „вічно породжуючого лона”, яке надзвичайно продуктивне, оскільки породжує все новий і новий внутрішній досвід. Цей досвід може виявлятися настільки неочікувано, що „вириває суб’єкта у нього самого” (М.Фуко), не дозволяє йому пізніше залишатися таким же самим.

3. Однак для того, щоб символ або певна знакова система стали учасниками діалогу з клієнтом, їх необхідно „оживити”. Значення символу повинні якимось знову народитися в конкретній ситуації людини. Тут доцільно згадати, що, згідно О.М.Леонтєва, індивідуальна свідомість пристрасна. Значення символу зможуть втілитися у внутрішньому досвіді суб’єкта лише тоді, коли символ почне безпосередньо переживатися (проживатися) людиною, стане його конкретним внутрішнім досвідом. Таке ж конкретне переживання може дати лише практична діяльність із знаковою формою.

Зважаючи на це та на зроблений клієнтом вибір знакової форми або певного загальнокультурного символу, слід запропонувати підопічному побудувати певну конструкцію („організований текст свідомості”), яка покликана допомогти відчувати і пережити те, що без неї не буде пережито і відчуте. Тобто йдеться про власно твір, образно кажучи, „яблук Сезанна”, які в концепції М.К.Мамардашвілі виступають „горизонтом чогось додаткового і більшого” або „структурою”, які дають можливість у напливі нових думок і почуттів по-новому побачити світ. „Скажімо, яблука Сезанна, - пише автор концепції, - адже зрозуміло, якщо задуматися, що живопис Сезанна далеко зовсім не зображує яблука. Якщо ми бачимо те, що намальовано у Сезанна, це означає, що ми бачимо цими яблуками. Тобто вони стають нашим органом, посередництвом якого ми бачимо те, чого не бачимо нашими очима. Там не яблука зображені, там побудована конструкція, посередництвом якої ми бачимо щось таке, чого не бачимо зовсім, дивлячись на яблука, які висять на деревах” [3,28] У ролі таких „яблук” може виступити будь-який результат творчої спроби – модель, проект, пристрій, твір мистецтва, інтригуючи оригінальна тема курсової чи дипломної роботи, оригінальний спосіб розв’язання певної проблеми тощо.

Ні в якому разі соціальному педагогу не слід нав’язувати клієнту будь-яку „конструкцію”, оскільки вибір творчої діяльності повинен обумовлюватися внутрішньоінтенційною спрямованістю його самого. У будь-якому випадку це повинна бути хоч би невеличка „справа душі” молоді людини.

4. Досвід „Школи екзистенційно-ініціальної психотерапії Карлфріда графа Дюркхайма” (Тодтмоос-Рютте, Німеччина) доводить, що за умов виконання клієнтами рухових, тактильних і графічних дій із знаковими формами в умовах глибокого зосередження відбувається повернення їх чуттєвої данності. Зважаючи на це, соціальному педагогу потрібно попередити клієнта чи групу їх про те, що для успіху справи необхідно кожному із них уміти бути присутнім у всій повноті себе в тому, що вони робитимуть. Необхідне чітке усвідомлення того, що для „оживлення” вибраних ними знакових форм обов’язкові навички „збирання” самого себе, стійкої концентрації уваги.

5. У ході створення клієнтами власно визначених ними „конструкцій”, своєрідних „яблук Сезанна”, та „оживлення” їх, експериментуючи, необхідно спрямовуватися на процес внутрішнього діалогу з тепер уже „живим” символом або новостворюваною „конструкцією” певної знакової системи. Базовими засобами такого діалогу, як засвідчили попередні дослідження, є *спонтанно утворювані образи*, з якими учасники діалогу вступають у діалогічні стосунки, використовуючи мову соматички, емоцій, бажань. Головне враження, яке в цей час формується в експериментуючих, - це відчуття незвичної новизни таких образів та відтінків тих почуттів, які вони породжують. Такий стан чимось нагадує раннє дитинство, коли дитина вперше потрапляє у сунічний ліс чи на берег великої ріки.

6. Необхідно попередньо налаштувати клієнтів на характер діалогічних взаємостосунків: активно вступаючи в діалог, їм не варто заглушувати власний голос образу; не потрібно завершувати його „від себе”: до нього необхідно ставитися як до незалежної рівноправної істоти, голос якої слід уважно вислуховувати.

7. Активність людини в процесі діалогу полягає у зверненні до самої себе чи образу запитаннях, відповідях, погоджуванні, супереченні, провокуванні тощо. Важливо, щоб у ході такого діалогу, з одного боку, кожний, знову і знову звертаючись до свого теперішнього, відшукував певний досвід, переживаючи який, можна відчувати повне погодження із собою, а, з другого, уважно вглядався у новостворюваний образ.

8. Спілкуватися з таким образом слід не лише на рівні думок і уявлень, а значно цілісніше – на рівні всієї своєї сутності.

9. Спілкуючись усередині такої діалогічно організованої діяльності, що виводить на рівень більшого, ніж наявна ситуація, молода людина шукає ту єдину відповідь на запитання, що для неї є смисл життя, яка можлива зараз у цій ситуації. У цей момент соціальному педагогу надзвичайно важливо допомогти підопічному витримати феноменологічну (а не редукуючу, пояснюючу) установку стосовно свого досвіду, оскільки феноменологічна стратегія дозволить рухатися згідно свого внутрішнього бачення, а

не замінювати (знищувати!) новий особистісний досвід його раціональною інтерпретацією.

10. Діалогічні стосунки клієнта з образом націлюються на уточнення та розвиток переживань, зумовлюючи трансформацію цього образу. Ці зміни продовжуються до того моменту, доки спонтанно, без будь-яких внутрішніх зусиль „в єдиному акті з переживанням” (Б.М.Теплов) не відбудеться його смислове оформлення.

11. Таке смислове оформлення слід сприймати як „коронку” всього творчого пошуку. Воно приходить раптово, безпричинно, як будь-яке осяяння. Відбувається, як говорив Д.А.Леонтьєв, щось подібне до інсайту, тобто неочікуваного знаходження смислу там, де щойно ще нічого не було. Смысл виникає у свідомості начебто нізвідки, майже містично.

12. Для того, щоб клієнт прийняв цей новонароджений смысл і присвоїв, необхідно доопрацювати його настільки, наскільки він здатний до упорядкування внутрішнього світу молодшої людини та до відкриття перспективи життєвого шляху.

13. У цей період соціальному педагогу необхідно допомогти клієнту зрозуміти: а) що трапилось, б) у якій точці руху до самого себе „справжнього” він знаходиться, в) як необхідно діяти надалі, щоб, говорячи словами М.Фуко, - „спастися самого себе заради самого себе посередництвом самого себе”:

а) трапився перший вихід на рівень першого новоствореного смислу, який засвідчив: перше вистрибування, згідно І.Канта, з горизонталі звичайного емпіричного ряду; перше внесення в цей емпіричний ряд чогось додаткового і більшого, ніж його зміст; отримання можливості вперше побачити звичну емпіричну дійсність так, як вона ніколи не побачилася б до цього; первинне відчуття первинної радості від первинних відчуттів, якими супроводилося народження першого „свого” смислу, що начебто символізує повернення в дитинство з його свіжістю і цнотливістю світовідчуття; можливість уперше повному глянути на світ і самого себе в ньому крізь щойно створене власне „яблуко Сезанна”; перше прилучення до „повноти”, „цілого”, „вічного”, що дає можливість розгорнути не тільки дану ситуацію до повноти своєї сутності, а й таким же чином розгорнути до цієї повноти власну сутність, яка здатна дозволити вихід в інший вимір – вертикальний – вимір повних та завершених ситуацій і образів, що доповнюватимуть неповноту і незавершеність не тільки емпіричних подій, а й людського життя;

б) відбувся перший вихід у новий світ; пройдена важлива, але менша частина шляху; справжня дорога ще тільки розпочинається;

в) попереду самостворення умов для пошуку того напрямку діяльності й оволодіння ним, в якому найповнішим чином можна „здійснити” себе, „розплутати” свій досвід, отримати зв’язаний вигляд тих подій життя, які до цього були розсіяними і розсіпаними; попереду в ході творення нових „конструкцій” („яблук Сезанна”) – усвідомлений вихід за межі готових загальних смислів і створення власної *нової індивідуальної смислової структури*, яка до народження наступної стає „органом життя”, посередництвом якого можна здобувати єдино можливий для себе досвід з його чуттєвою і мовленнєвою сферами; переживаючи цей досвід у почутті повного узгодження із собою теперішнім, клієнт отримуватиме можливість для виходу в точку зустрічі з собою, стоячи в якій, буде готовий заявити: „Інакше жити я вже не можу !”; новий функціональний „орган життя” стане для нього „Яблуками”, через які П.Сезанн бачив увесь світ і самого себе в ньому, з’єднає з повнішим потоком життя, вирвавши з горизонтальної лінії емпіричної обумовленості; стане власно виготовленим інструментом самовизначення.

14. У ході співпраці з клієнтом на різних етапах його самовизначення, використовуючи свою сугестологічну майстерність, соціальному педагогу необхідно працювати над наступним:

а) формувати позитивний сугестивний комплекс у клієнта, в основі якого б лежала віра в достатню кількість внутрішніх сил для самотворення себе, відмови від „капкану причинності” на користь орієнтації на себе перспективного;

б) готуючи підопічного до вистрибування з „капкану причинності”, налаштувати його на відмову від звички „пилування трин” (кількаразового переживання невдач) і на формування вміння відсікати „щупальці” енергетичних паразитів, яких може бути достатньо в тому „енергетичному супі”, в якому клієнт „вариться” щодня;

в) налаштовуючи молоду людину на рух уперед з постійним пошуком таких умов, за яких з’являється неспівпадання самого із собою, убезпечувати її від розчарувань на основі ознайомлення із закономірностями розвитку нестабільних складноорганізованих систем і використання синергетичної методології;

г) виробляючи у підопічного вміння бачити, згідно М.К.Мамардашвілі, структуру за тими фактами, які відбуваються в нашому житті, соціальному педагогу слід налаштувати людину на вміння сприймати фрагменти навколишнього світу у філософсько-естетичному узагальненні їх;

г) у ході духовноформуючої роботи з клієнтом важливо підвести його до розуміння того, що такі первини людського життя, як: смысл його, щастя, молодість, акме, здоров’я, довголіття – мають один корінь, суть якого визначена теорією безперервного народження Р.Декарта; вирвавшись із горизонталі емпіричного ряду, сягнувши „точки свободи”, завдяки власному „органу життя” молода людина, як у дитинстві, отримує можливість з удосконаленням себе заново відкривати і світ, і себе в ньому. Причому такі „народження” світу і самого себе в ньому можуть продовжуватися до останніх днів життя. На цей „феномен вічної молодості” уже звернула увагу медицина, оголосивши його одним із найважливіших чинників довголіття (Е.Каструбін). Поза радістю творчості цього досягти неможливо. А там, де праця перетворюється у

творчість, як говорив відомий російський письменник А.М.Толстой, природно, навіть фізіологічно зникає страх смерті.

Висновки

Сформована на основі синергетичної методології, концепції М.К.Мамардашвілі та психотехніки Т.М.Буякаса соціально-педагогічна технологія самовизначення особистості спрямована на пришвидшення настання періоду „акме” в житті людини і подовження його. Вона охоплює найзагальніші закономірності творчого самовизначення та саморозвитку в царині певної професійної діяльності. Зрозуміло, що ця технологія потребує подальшої своєї конкретизації й складатиме перспективні напрямки подальших досліджень.

Література

1. Буякас Т.М. Проблема и психотехника самоопределения личности // Вопросы психологии. – 2002. - № 2. – С. 28-39.
2. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировоззрение: диалог с И.Пригожиным // Вопросы психологии. – 2002. - № 2. – С. 28-30.
3. Мамардашвили М.К. Психологическая топология пути. – СПб: Русск. Христ. гуманит. ин-т, 1997. – 542 с.
4. Мамардашвили М.К. Эстетика мышления. – М.: Моск. школа полит. исслед, 2000. – 142 с.
5. Осипова И.В. Подготовка студентов профессионально-педагогического вуза к дидактическому творчеству. Дис. ...канд. пед. наук. – Екатеринбург, 1997. – 231 с.
6. Уайльд О. Портрет Дориана Грея. – М.: Правда, 1987.
7. Черепанова А.В. Історія становлення і сутність поняття „інноваційна педагогічна технологія” // Наука й освіта. – 2001. - № 1. – С. 31-33.

Резюме

В статье рассмотрены современные подходы к решению проблемы самореализации личности в творческой профессиональной деятельности. Сформировано соответствующую социально-педагогическую технологию. Определены её акмеологические основы.

Summary

It has been considered the modern approaches to solve the problem of an individual self-realization in the creative professional activity. It's also formed certain social-pedagogical technology; determined its acmeological bases.

УДК 159.923.2:159.922.4

В.В. Петренко

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ ПІСНІ

В даній статті аналізується процес виховання національної самосвідомості як складного психічного утворення особистості в процесі вивчення української народної пісні.

Ключові слова: національна самосвідомість, виховання учнів, українська народна пісня, рівень сформованості.

Постановка проблеми

Початок ХХІ ст. відзначається в Україні особливо швидкими і глибокими суспільними змінами, які викликали необхідність перебудови системи освіти та її адаптації до нових реалій і вимог. В культурно – духовній сфері чільне місце посідає проблема освіти як людинотворчого феномена самореалізації особистості на всіх етапах соціалізації молоді людини, особливо в процесі навчально-пізнавальної діяльності. Найбільш домінуючим принципом сучасної освіти виступає її національно-етнічна спрямованість. Одним із основних завдань виховання в сучасній українській школі є виховання національної самосвідомості особистості.

Особлива відповідальність за виховання молодого покоління покладається на вчителя музики, який засобами української музичної культури спроможний ефективно формувати національну самосвідомість учнів, впливаючи не тільки на інтелектуальну, але й на емоційну сферу особистості. Навчання музиці, на жаль, здійснюється застарілими методами, більшість вчителів, дбаючи про суто змістовне навчання, не звертають достатньої уваги на виховання в учнів національної самосвідомості, духовності, моральності та інших якостей громадянина України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У дослідженнях психологів та педагогів безпосередньо чи опосередковано розкриваються певні аспекти процесу виховання національної самосвідомості особистості (І.Бех, О.Вишневський, О.Докукіна, І.Зязюн, Ю.Руденко, М.Стельмахович, М.Пірен, К.Чорна та ін.).

Концептуальні положення про визначну роль української народної пісні у вихованні духовності і, зокрема, національної самосвідомості, розроблені видатними українськими педагогами та просвітителами (

ЗМІСТ

Передмова	3
Булах І.С. Відповідальність як інтегративний компонент моральної самосвідомості підлітка	4
Воробійов А.М. Проблема самореалізації особистості як соціального явища в системі „суспільство-індивід”	9
Карпенко З.С. Аксіогенетичні етапи становлення Я-концепції	12
Ложкін Г.В., Воляннюк Н.Ю. Структурно-змістовні характеристики професійної самосвідомості тренера-викладача	14
Носков В.И. Самосознание как детерминанта поведения личности	19
Павелків Р.В. Особистісна норма як структурний компонент моральної свідомості та самосвідомості	23
Безлюдна В.І., Корчакова Н.В. Детермінація моральної поведінки дітей когнітивно-мотиваційними змінами моральної свідомості	26
Бігунова С.А. Культурологічно орієнтоване навчання як детермінанта розвитку самосвідомості особистості	30
Боровець О. Вплив колективістської та індивідуалістської спрямованості на самосвідомість підлітків	33
Бордюк В.М. Механізми самооцінки старшокласників у контексті процесу їх науково-дослідницької діяльності	36
Бреусенко-Кузнєцов О.А. Екзистенціальний аспект проблеми ціннісного виховання засуджених	38
Вронська В.М. Значення педагогічних інновацій для морального розвитку та самосвідомості учнів	42
Главінська О.Д. Детермінований вплив соціальних інститутів на формування самосвідомості молодшого школяра	43
Горбань Г.О. Структура формування професійної самосвідомості	46
Григорчук І.С. Волевиявлення як чинник морального становлення у світлі християнської духовної традиції	48
Дєдова Т.В. Часові детермінанти феномену сновидінь індивіда у циркадіанному періоді	51
Дружиніна І.А. Проблема становлення самосвідомості в процесі формування гармонійно розвинутої особистості студентів-психологів	54
Завацька Н.Є. Місце самосвідомості особистості в процесі соціально-психологічної адаптації	56
Залужна А.Є. Деструктивний вплив „масовізації” на моральну самосвідомість особистості (етнопсихологічний екскурс)	60
Іваник Г.С. Про деякі підходи до експериментального вивчення позитивного мислення старшокласників у парадигмі цілісності самосвідомості	64
Івашкевич Е.З. Психологічні особливості розвитку самосвідомості особистості засобами літератури	68
Квашук О.В. Телебачення як чинник формування моральної свідомості школярів	72
Кіт Н.В. Виховання національної свідомості молодших школярів	75
Климчик Т.В. Формування моральних цінностей старшокласників в умовах дитячого хорового колективу	78
Клочек Л.В. Роль процесів ідентифікації і відособлення у формуванні самосвідомості у підлітковому і ранньому юнацькому віці	81
Когутяк Н.М. Самоусвідомлення автентичності в контексті духовно-морального розвитку особистості	83
Козерацька Н.М. Моральна самосвідомість та її показники у студентів-першокурсників технічного вузу	85
Комаровська В.Л. Особливості економічної самосвідомості суб'єктів соціального простору	87
Корчакова Н.В. Презентація образу Я в інтернет-комунікації як психологічна проблема	90
Косарєва О.І. Вплив дитячо-батьківських взаємин на формування самосвідомості дошкільника	94

Красновський В.М. Архитектура самосознания в опыте социального пространства подростка	98
Красновський В.М. Розвиток толерантних взаємовідносин підлітків в умовах соціального відчуження	104
Крошка О.І. Проблема усвідомлення індивідуально-психологічних властивостей як умова самовизначення старшокласників.....	110
Кулагіна Л.М. Особливості діагностики готовності особистості підлітка до здійснення морального вибору	113
Кулаков Р.С. Вплив навчання та виховання на формування моральної свідомості та самосвідомості у молодшому шкільному віці	117
Литвин-Кіндратюк С.Д. Соціально-історичні контури соматичного самовизначення суб'єкта харчової активності	121
Мельник О.В. Психолого-педагогічне проектування профорієнтаційної роботи зі старшокласниками	124
Михальчук Н.О. Смыслоутворення особистості як психологічна проблема	128
Михальчук Ю.О. Аналіз психологічного змісту поняття етнічної самосвідомості у сучасній науці ...	131
Моначин І.Л. Протистояння як фактор особистісного самостворення.....	135
Новотна М.А. Психологічні особливості самосвідомості підлітка в сучасному правовому полі	137
Одолінський В.Г. Проблемне поле майбутнього у свідомості старшокласників	140
Павелків В.Р. Ситуативний фактор агресивності у самосвідомості підлітка.....	145
Павелків О.М. Психологічні особливості та умови професійного самовизначення старшокласників у процесі вивчення курсу шкільної математики.....	148
Пальчевський С.С. Акмеологічні основи технологізації самовизначення особистості у процесі її підготовки до творчої професійної діяльності.....	152
Петренко В.В. Виховання національної самосвідомості особистості в процесі вивчення української народної пісні	156
Петренко О.Б. Проблема становлення гендерної самосвідомості особистості: теоретичний аспект	159
Потапчук Є.М. Збереження психічного здоров'я особистості як соціально-психологічна проблема...	164
Прохоров Б.І. Творча уява як чинник саморозвитку дитини-дошкільника	164
Рашковська І.В. Образ ідеального „Я” в структурі моральної самосвідомості підлітка	168
Рудюк О.В. Ідентифікаційні структури особистості в контексті аналізу концепту самосвідомості	170
Сардига О.В. Індивідуальний підхід до учня у процесі виставлення оцінки	172
Севастьянович Н.М. Системний підхід до вивчення особистості	175
Сіранчук Н.М. Розвиток моральної самосвідомості у дітей та підлітків	178
Смалько М.Ф. Формування Я-концепції як важливий фактор самоусвідомлення обдарованої особистості.....	182
Смольська Л.М. Подвійна природа щастя в особистісному вимірі.....	186
Софіянчук З.С. Вплив статевих відмінностей на розвиток соціального інтелекту дошкільників	189
Співак Л.М., Романова О.В. Проблема співвідношення між поняттями „Я-концепція” та „Я-образ” особистості у психології	193
Ставицька О.Г. Паралінгвістичні засоби мовлення вчителя та усвідомлення моральних вимог вихованцями	198
Сторож О.В. Аналіз основних теоретико-методологічних підходів до вивчення і розвитку самосвідомості особистості	202
Суслова Н.В. Соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку самосвідомості.....	207
Тимощук Н.С. Формування самосвідомості старшокласників у процесі особистісно орієнтованого виховання	209
Ткач Т.В. Діалектика інтересів особистості і суспільства в системі безперервної освіти	212
Ткачук Т.Л. Особистісні новоутворення як умова лібералізації моральних цінностей підлітків.....	216
Уличний І.Л. Формування потенціалу професійного самовдосконалення старшокласників у теорії і практиці шкільної профорієнтації	219

Філоненко М.М. Екологічна самосвідомість як основа особистісного становлення.....	223
Шевчук О.А. Роль системної валеологічної настанови у формуванні гендерних стереотипів серед підлітків	225
Шугай М.М. Психологічний аналіз генези національної самосвідомості особистості	232
Юрченко В.М. Духовна природа людської свідомості та підсвідомості	235
Яцюк Н.О. Формування моральної рефлексії молодших школярів у навчально-виховному процесі	237
Відомості про авторів	245

Наукове видання

**ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ, ФОРМ ТА МЕТОДІВ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ**

СЕРІЯ:

Психологія

*ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ САМОСВІДОМОСТІ
У ПСИХОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ*

Збірник наукових праць

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 30

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Суходольський В.І., Галабурда О.П.

Здано до набору 01.11.2004 р. Підписано до друку 3.11.2004 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк

різогографічний. ум друк. арк. 27,96. Обл. вид. арк. 2,8,38. Замовлення №• 17/1. Тираж 120.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний: гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі
Рівненського державного гуманітарного
університету 33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12,
тел. 26-48-83

0-59 Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Формування парадигми самосвідомості у психологічній науці: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненською державного гуманітарного університету. Випуск 30. — Рівне: РДГУ, 2004. — 250 с.

ISBN 966 — 7281 — 07 — 8.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем психології самосвідомості.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів гуманітарного спрямування.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20